

**ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТА ОҚИТЫН
СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУЫН ДАМУЫ**

Есманова Салтанат Сейткадировна

esma.salta@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ж.К. Ермакова

Қазіргі кезде студенттердің арасында кәсіптік оқыту тұрғысынан сыни ойлауды дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. «Қазақстан-2050 Стратегиясы», «Қазақстан жедел экономикалық, әлеуметтік және саяси жаңару жолында», «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және басқа да білім беру жүйесін сыни және сыни тұрғыдан дамытуға бағыттайтын болашақ мамандарды даярлау қажеттілігі. Өйткені қазіргі заманғы білім адамның жаһандық ақпараттық-коммуникативтік мәдениетіне интеграциялануын қамтамасыз етуі керек [1-3].

Сыни ойлау қабілеті қазіргі заманғы білім беру жүйесіндегі басымдықтардың бірі болып табылады. Бұл университет студенттеріне болашақ кәсіби іс-әрекеттерін жылдам әрі дұрыс жолға қоюға, жаңа басқару жүйесіне икемді түрде бейімделуге мүмкіндік береді. Демократиялық қоғамда және нарықтық экономикада, егер адам, жұмыс берушілер мен мемлекет мүдделері қақтығысса, қоршаған ортаны сыни түрде түсіндіретін болашақ мамандар дәстүрді және тәжірибені нығайта алады, елдің дамуына бағытталған әлеуметтік-экономикалық реформалардың бағытына және нәтижелеріне әсер етеді. Сыни ойлау дағдыларын игеру оларды практикалық іс-әрекеттерге және тұтастай алғанда өмірге, технология мен басқарудағы өзгерістерді алдын-ала болжау және есепке алу, мәдени өмір мен ғылымның прогрессивті өзгерістерін талдау үшін дайындайды. Сыни тұрғыдан ойлау оларға жаңа талаптарға бейімделуге, іскерлік дағдыларды және кәсіптік құзыреттілікті дамытуға көмектеседі.

Қазіргі заманда жоғары оқу орнын бітіруші әрбір студентке - сыни тұрғыдан ойлай алу оның мамандығына қарамастан өте маңызды, әсіресе басшылар, мұғалімдер, психологтар, саясаткерлер, дәрігерлер, маркетингтер, инженерлер және т.б. үшін өте маңызды. Өздерінің кәсіптік салаларында сыни тұрғыдан ойлай алу - тиімді шешімдерді, идеяларды қалыптастыруды және жаңа технологияларды құруға ықпал етеді.

Заманауи университеттің студенттері арасында сын тұрғысынан ойлауды дамыту болашақ мамандардың өз мамандығының негізін табысты меңгеруге, ХХІ ғасырдың жағдайында шығармашылықпен өмір сүруге және жұмыс жасауға дайын болуына мүмкіндік береді, өйткені болашаққа бағдарлау кәсіптік білім берудің негізгі идеясы болып табылады, оның негізгі мазмұны болашақ білім беру жүйесінің басым мақсаттарының бірі ретінде болашақ мамандарды сыни ойлауға, сыни көзқарастармен қарауға, бәрін сыни тұрғысынан бағалауға мүмкіндік беру арқылы қалыптастыру міндетіне ие болуы керек, ең алдымен, оның қызметінің нәтижелері мен әріптестерінің қызметі, сондай-ақ командада жұмыс істеу мүмкіндігі, белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу жолында ынтымақтасады.

Бұл сұрақтың ғылыми-әдістемелік аспектісінде негізгі ұғымдардың негізгі сипаттамаларын анықтау маңызды мәселе болып табылады: сыни ойлау, сыни жеке тұлға және сыни қоғам [4].

Сын тұрғысынан ойлау - ойлаудың белгілі бір жолына немесе ойына сәйкес келетін ойлауды жетілдіруді бейнелейтін тәртіпті, өзін-өзі басқаратын және өзін-өзі реттейтін ойлау болып табылады. Сыни ойлау екі нысанда көрінеді. Егер басқа адамдар мен топтарды қоспағанда, белгілі бір адамның немесе топтың мүдделерін қанағаттандыру үшін (тәртіптелген) болса, бұл сыни ойлаудың күрделі немесе әлсіз сезімі. Егер ол әртүрлі адамдардың немесе топтардың мүдделерін ескеруге үйретілген болса (тәртіптілік) болса, бұл сыни ойлаудың әділ немесе күшті мағынасы.

Сыни тұлға - интеллектуалдық дағдылар мен қабілеттерді игерген адам. Егер адам өзінің өзіншіл мақсаттарына жету үшін зияткерлік дағдыларды қолданса, бұл адам сыни ойлаушы болып әлсіз немесе шектеулі мағынада ғана. Егер адам осы дағдыларды әділ түрде қолданса, басқа көзқарастарды түсіну арқылы ол ең мықты немесе толық мағынада сыни ойшыл болып табылады.

Сыни қоғам - сыни ойлау құндылықтарына адалдығын сыйлайтын қоғам және идеология мен ұсынысты оқытудың негізгі әдісі ретінде пайдаланбайды (рефлексиялық сауалнама, интеллектуалдық дербестік және ақыл-кеңес беру арқылы сыйлайды).

Заманауи психологиялық-педагогикалық зерттеулер білім беру процесінің құрамында сыни ойлауды зерттеу мәселесі өте көп қырлы екенін көрсетеді. Әрбір студент өз ойларын түсіну, ақыл-ой және түсініктерін бақылау үшін құндылықтарды, идеяларды, тұжырымдарды, ұқсастығын, метафораларын, модельдерін, теорияларын және түсіндірмелерін пайдаланады. Сондай-ақ бас тарту, қарама-қайшылық айту және т.б. үшін де мағыналар мен түсініктерді пайдаланады. Психологтар ойлаудың жиі айқын, дәл, нақты, адекватты, дәйекті, терең және адал критерийлері бойынша сипаттауға болатындығын айтады, бірақ кейде ойлау дұрыс емес, анықталмаған, нақты емес, жеткіліксіз, беткейлік, тривиальды және бұрмаланған болып табылады[5].

Сын тұрғысынан ойлау бұл парадоксикалық дихотомияның аясында маңызды. Бұл мәселені зерттейтін психологтар адамдар өздерінің бейнеқосылғыларына сенбеуі керек, олармен болатын оқиғалардың өздігінен жүретініне сенбеуі керек екендігін айқындайды. Олар ақиқатты шындық ретінде қабылдамауы керек. Олар қалыптасуы керек, олар стандарттармен, априорный нормалармен, абсолюттік ақиқатты, заңдылықты талап ететін пайымдаулардан туындамайды. Олар осы стандарттарды өмірде біріктіретін әдеттер мен ерекшеліктерді дамытулары керек. Адамзат табиғатының бұл күрделі дихотомиясы адамның білім алуында маңызды. Оны адам санасының ұтымдылығы немесе оның иррационалды бейімділігі арқылы оқытуға болады. Адам ақыл-ойының интеллектуалды стандарттарға деген сүйіспеншілігі мен ойлауды реттеуге және бақылауға қабілеттілігін дамытудың жақсы себептері бар. Өкінішке орай, академиялық білімнің төмендігі тәртіпсіздікке, ассоциативтілікке және инерциялықты қалыптастырады. Бұл білім алуда көмек емес, керісінше кедергі болып табылады. Білім беруде шынайы түсініктерге кедергі келтіреді. Студенттер жақсы білетін бір нәрсе – жоғары оқу орны мұғалімді немесе оқулықты қайталайтын орын екендігін, дұрыс жауап беру үшін дұрыс қадамдарды дұрыс орындау олардың оқығандары туралы маңызды ойларды блоктайды.

Күнделікті өмірде кейде төмен деңгейлі механикалық білім жеткілікті болған алаңдар бар болса да, бұл аудандар тез азаяды. Сонымен қатар, әлеуметтік, жеке, кәсіптік, діни, ұлттық және идеологиялық тұрғыдан алдын-алудың және академиялық шектеулердің көптеген түрлерімен келтірілген залалдың өсуі жалғасуда. Студенттер өздерінің әрдайым оқып-үйренген білімінің нақты мағынасын түсініп қабылдауы үшін, олардың мүмкіндіктеріне сай оқу бағдарламаларын жасау арқылы қосымша оқуды жеңілдете аламыз. Білімнің жоғары деңгейі ынталандырады және оқу деңгейін жақсартады, ал төменгі механикалық есте сақтау оқу деңгейін төмендетеді және оқушыны шектейді.

Басты проблема - көптеген оқу бағдарламаларының төменгі деңгейде білім алуға арналғандығы. «Жақсы» студенттер тез механикалық есте сақтау және орындау әдістерін дамытады; «Жаман» студенттерде ешбір әдісті дамытпайды. Алайда, бірнеше студент пәннің мазмұнын сыни түрде түсінудің не екенін біледі, бірақ білім алудың құралы ретінде көп пайдаланбайды.

Оқу психологтарының зерттеулері көрсеткендей, дидактикалық лекциялар, олардың кең көлемді мазмұны және мағынасыз жаттау студенттерді пассивтілікке жетелейді. Студенттер өздерінің жасаған қорытындыларының жолын белсенді түрде түсінбесе, басқа студенттермен және оқытушылармен қорытындысын талдай алмаса, көзқарастардың әртүрлілігін біле алмаса, тұжырымдарды, теорияларды немесе олардың түсіндірмелерін талдамаса, оқып жатқандарын өзгелердің тәжірибиесімен салыстырып, мағынасына белсенді түрде күмән

келтірмесе, ерекше қиындықтағы проблемалармен айналыспаса, болжамдар жасап немесе фактілер жинап үйренбесе - олар жоғары деңгейге жетпейді.

Олар өздерінің оқуын қате үзінділермен, жақсы үйренген рәсімдермен және ұғымдардың хаосымен аяқтайды. Олар аз білім алады немесе көптеген дүниелерді түсінбейтін болады. Олар жақсы жаттықтырылған, бірақ білімді емес, сыни ойшылар немесе тұлғалар емес. Нәтижесінде олардың бейімделуі, оқуға қабілеті қатаң шектеулі. Олардың интеллектуалды және моральдық жағынан өсу қабілеттіліктері, дағдылары мен үйренуге деген ынтасы әлсіз болады.

Төмен деңгейлі білімнің әлеуметтік, саяси және адамгершілік салдарын тану дамып келе жатқан және дамымаған мемлекеттердің үлкен массалар санының айтарлықтай интеллектуалды өсуінсіз шешілмейтін күрделі проблемаларға тап болатындығын мойындай отырып, өсіп келеді. Мұндай өсу қоршаған ортаның ластану проблемаларын, адами қарым-қатынастар проблемаларын, халықтың әл-ауқатын жоғарылатуды, талаптарды арттыруды, ресурстарды қысқартуды, жаһандық бәсекелестікті, жеке мақсаттар мен идеологиялық жанжалдарды жақсартуды және сыни түсінуді білдіреді. Білімінің төменгі деңгейлігі барлық адамдар үшін жоғары оқу орнынан тыс жерде шешілмейді.

Сыни ойлауды қолданудағы тәжірибенің жоқтығы әдетте адамның қоршаған әлемді танудағы қиындықтардан және шындығынан бас тартқызады. Байланыс құралдарының өсіп келе жатқан массасы күрделі жауаптар сұрайды. Егер мектептер мен жоғары оқу орындары есте сақтаудан сыни ойлауға көшуге үлес қоспаса, онда өзгерістер білім беру мекемесінің сыртында болмауы мүмкін.

Бұл өзгерісті жасауға көмектесу үшін мұғалімдер айқындылық пен шынайылыққа негізделген ойлаудың диалектикалық және диалогиялық білім алуын байланыстыратын, жылдам өзгерістерге дайын болатындай ойлауды жетілдіретін жаңа оқыту концепцияларын қарастыру қажет. Заманауи ғалымдар бұл қажеттіліктің теориялық негізін құру және орындау үшін зерттеудің мықты негізін құрайтынын және әлемде толық тарату үшін болашақта 10 жылдан 25 жылға дейін талап етілуі мүмкін екендігін айқындайды [6].

Сын тұрғысынан ойлауды талдау кезінде біз көбінесе білім туралы айтамыз, егер білім ойлау арқылы, бір адамның жинақтаған ойлары басқаға бірнеше сөйлем арқылы берілген болса деп. Осылай талдағанда біз көбінесе білімнің берілу табиғатының ойлауға байланысты екендігін ұмытып кетеміз. Ойлау арқылы жинақталған білім, ойлау арқылы талданған білім ойластырылған, ұйымдастырылған, бағаланған, қолдана алатындай ой-пікірге айналады. Білім - ойлау арқылы ақылыңмен сөйлесу негізінде қалыптасады.

Біздің ойлан дегеніміз, ол сыни тұрғыдан ойлану дегенді меңзейміз. Біз әрбір пәнді осындай әдіспен оқытсақ студенттер механикалық есте сақтау, жаттау арқылы төмен деңгейлі білімді емес, жан-жақты тереңінен түсіне алатындай, мәселені ойлап, барлық тұрғыда қарастыра алатындай білім деңгейіне жетеді. Төмен деңгейлі білім - бұл ассоциация мен механикалық білімнің негізі. Өкінішке орай, тіпті математика пәнін оқытуда ұйымдастырылған жаттау арқылы төмен деңгейлі білімді меңгертіп жатамыз.

Көптеген студенттер әлі күнге дейін математикалық ойлаудан өте алыс, математика бойынша көптеген оқу бағдарламалары білімге жету үшін тиімді емес. Студенттердің шығарған есептерін тексергенде, олар біз математиканың мықты әдістерін игердік деп ойлайды, алайда бұл шығарған есептері алдында шығарған есептеріне ұқсас есептер екенін ұмытады. Шындығында бұл әдістерді есептер шығаруда механикалық тұрғыда қолдана алады, қандай да бір элементар ойлау дағдыларын меңгермей-ақ. Студенттерге және өзімізге олар математиканы «түсінді» деген ойға келу - қате ойлауға жетелеу.

Заманауи ғылыми ұғымдарда білімді, интеллектуалдық тәртіпті және білімнің интеллектуалды құндылығын сыни ойлау үшін білімді дәйекті жақсарту ретінде түсіну керек. Біреудің ой-өрісін жақсарту үшін сіз интеллектуалдық құндылықтарды дамытуыңыз қажет. Басқаша айтқанда, шынайы білім бүкіл адамның ойлаудың негізгі жолдарын өзгерту арқылы өзгереді. Шындығында, дұрыс түсінген кезде, білім беру біздің кейімізді

қалыптастыруда ойлау мен қатысуға тәуелсіз әрекетті білдіреді. Бұл арқылы өз ойларымыздың пайда болуына және құндылықтарымыздың өзгеруіне ықпал ете аламыз.

Сонымен, қазіргі кәсіптік білім беруді жақсарту - болашақ мамандар ретінде білім беру үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, тұтас білім беру үдерісінің шекарасын кеңейтіп, жоғары білім беру мен жаңартылған нысандарда студенттердің сыни тұрғыдан ойлауын дамытумен тікелей байланысты.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. Стратегия «Казахстан – 2050». Новый политический курс состоявшегося государства. – Астана, 14.12.2012.

2. Назарбаев Н.А. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. – Алматы: Атамұра, 2005. – 48 с.

3. Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Алматы: Казахстан, 2007.

4. Стратегия развития образования Республики Казахстан до 2020 года // Педагогический вестник. 2011. - №12.

5. Поль Р. У. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире. 1990.

6. Сорина Г.В. Критическое мышление: история и современный статус // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. № 6. 2003. С. 97-110.